

NÄR ÅSIKTER BLIR HANDLING

- en kunskapsöversikt om bemötande av personer med funktionshinder

SOU 1998:16 - Delbetänkande av Utredningen om bemötande av personer med funktionshinder

Statens offentliga utredningar kan köpas från:

Fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm, ordertelefon 08-690 91 90, orderfax 08-690 91 91.

Kunskapsöversikten - NÄR ÅSIKTER BLIR HANDLING - har sammanställts av fil. dr. Dimitris Michailakis, forskare vid Sociologiska institutionen vid Uppsala universitet.

Syfte och bakgrund

" Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.." (Regeringsformen, 1 kap., 2 §)

Trots denna grundläggande utgångspunkt också för handikappolitiken säger sig många människor med funktionshinder uppleva att de blir kränkta i sina kontakter med myndigheter och andra organ. De möts inte av respekt och upplever ofta att de inte har lika värde och lika rätt som andra medborgare. Det är bl a mot denna bakgrund regeringen tillsatt den s. k. Bemötandeutredningen. Huvudsyftet med denna kunskapsöversikt är att gå igenom svensk och internationell forskning i ämnet. Inventeringen koncentrerar sig till nyare forskning med tyngdpunkten på de senaste fem åren och omfattar forskning i Sverige, övriga skandinaviska länder, USA, England och Kanada.

Rapporten är Bemötandeutredningens första delrapport. Den andra delrapporten, "Kontrollerad - ifrågasatt", finns också sammanfattad som Kunskapsmapp, liksom utredningens slutbetänkande Lindqvist nia (2:99)

Det finns, framför allt i Amerika, en omfattande forskning kring attityder till personer med funktionshinder, men förhållandevis litet har skrivits om attityder som personer med funktionshinder möter i kontakt med myndigheter, sjukvården och arbetsmarknaden. Om man utgår från begreppet bemötande finner man inte heller så mycket forskning, vilket delvis förklaras med att det inte finns någon direkt översättning av ordet bemötande i den engelskspråkiga litteraturen.

Begreppet bemötande är svårfångat. Det ligger närmre begreppet beteende än attityd. Det handlar om den sociala verkligheten, vardagens möten och utbyten av ord och handlingar. Ett dåligt bemötande kan bli en vardaglig påminnelse om ett socialt förtryck. Det finns i huvudsak två modeller inom forskningen om bemötande och attityder till personer med funktionshinder, den medicinska modellen och den sociala. I den *medicinska* modellen uppfattas handikapp som en egenkap som helt hör till individen, ett tillstånd som förhindrar honom/henne att utföra vissa bestämda handlingar. I den *sociala* modellen ses handikapp som de svårigheter funktionshindrade personer möter i ett samhälle som domineras av icke-funktionshindrade personer, vilka medvetet eller omedvetet utestänger funktionshindrade människor.

I kunskapsöversikten redovisas studier som har den sociala modellen som utgångspunkt. Översikten inleds med en genomgång av teorier och definitioner om bemötande och attityder och bl a diskuteras det *relativa handikappbegreppets* betydelse för synen på bemötande. Enligt detta synsätt, som blivit mer och mer framträdande under de senaste årtiondena, bör handikapp ses som

effekten av samhällets misslyckande att anpassa sig till funktionshindrade människors behov. Handikappet ligger inte i personens oförmåga att anpassa sig till samhällets krav. Detta innebär inte ett förnekande av olägenheten, skadan och smärtan som många funktionshinder för med sig, utan understryker den roll omgivningen spelar.

Förhållanden som omvandlar funktionshinder till handikapp är förtryckande förhållanden. Dåligt bemötande kan ses som ett resultat av den låga status som personer med funktionshinder har i de flesta samhällen. Även då det är fråga om fysiska hinder som leder till handikapp är det i sista hand en fråga om bemötande från ansvariga myndigheters sida. Tillgänglighet i den fysiska miljön är alltså också en fråga om bemötande.

Ett samband som sedan länge är kartlagt är sambandet mellan individens uppfattning om sig själv och omgivningens attityder. Bemötandet av en person formas inte enbart utifrån tidigare erfarenheter och attityder utan även utifrån den funktionshindrades självuppfattning och förmåga. Det finns exempel som visar att en förändring i omgivningens attityd till en grupp människor har skett när gruppen själv har ändrat sin attityd till sig själv.

Bemötande ur olika aspekter

Attityder till personer med olika funktionshinder.

Det är väl känt att människor har olika inställning till olika funktionshinder, även om det finns forskare som anser att det mer är fråga om en gradskillnad än en artskillnad. Personer med t ex Astma, diabetes och andra fysiska funktionshinder brukar anses mer accepterade än de med psykiska och sociala funktionshinder. En forskare menar att vår inställning till fysiska och intellektuella funktionshinder oftast präglas av undvikande, obehag och osäkerhet eller medlidande, medan attityderna till socialt funktionshindrade i många fall är starkt negativa eller t o m fientliga.

I översikten granskas studier om attityder till några olika funktionshinder bl a syn- och hörsel-skador, rörelsehinder och utvecklingsstörning. I denna sammanfattning tas företrädesvis upp avsnitt om attityder till personer med utvecklingsstörning.

Omsorgerna för personer med utvecklingsstörning har under de senaste decennierna genomgått stora förändringar inte bara i Sverige utan i många länder. Institutioner har avvecklats till förmån för ett mera ordinärt boende, utvecklingsstörda syns ute i samhället och det rättsliga skyddet har stärkts genom omsorgslagarna och LSS. Utmärkande för den officiella synen på personer med utvecklingsstörning är respekten för människovärdet och uppfattningen att det finns möjligheter att utveckla ett meningsfullt liv. *Vad som, enligt en forskare, återstår att göra och som förefaller vara det största hindret är att bearbeta de fördomsfulla attityder personer med utvecklingsstörning möter i samhället. Information, utbildning, träning och personligt engagemang för funktionshindrade personers sak är det som behövs.*

Flera forskare visar samtidigt att inflytandet över vardagslivet, dvs. möjligheter att fatta egna beslut och göra egna val, är starkt begränsat för personer med utvecklingsstörning. Formellt sett har de rätt att bestämma över det egna livet, men detta är långt ifrån hur det verkligen fungerar. En studie angående skillnaderna mellan storstad och landsbygd angående bl a accepterade av utvecklingsstörda som grannar visade att 1985 var 54 % av landsbygdsbefolkningen negativa till detta mot 24 % i storstaden. Huvudsakligen angavs ekonomiska motiv som orsak till den negativa inställningen, huspriserna skulle sjunka. När studien upprepades 1990 fann man inga skillna-

der mellan landsbygd och storstad (i översikten lämnas dock ingen uppgift om i vilken riktning förändringarna skett).

En konstant iakttagelse från denna undersökning var att båda befolkningsgrupperna var emot integrerade skolklasser och att massmedia presenterade utvecklingsstörda i lika nedsättande och medlidsamma termer vid båda tillfällena.

De professionellas bemötande av personer med funktionshinder

Forskningen om de professionellas attityder utgår ifrån att deras attityder har betydelse för behandlingen av personer med funktionshinder. Olika undersökningar har sökt förklara varför ett visst bemötande uppstår. Det kan t ex vara effekter av otillräcklig utbildning och besvärliga arbetsförhållanden eller av att det utvecklas auktoritära organisationsformer med regler som används som ett skydd mot personalens ångest inför sitt arbete. Negativt bemötande skulle med denna förklaring kunna ses som en försvarsmekanism för att bemästra den ångest som mötet med funktionshindrade väcker hos dem själva.

Flera studier har gjorts av förhållandena inom mentalvården och bemötande av personer med psykiska funktionshinder. En av dessa visar att av personalen på en institution hade vårdpersonalen den mest kontrollerande och fördomsfulla behandlingsattityden. Ju högre position en person hade inom organisationen desto mer humanistisk och terapeutisk attityd hade denne.

Flera forskare anser att de professionellas attityder är av avgörande betydelse för att behandlingen av en funktionshindrad person skall ge ett bra resultat. Det har sagts att personer med fördomsfulla attityder borde hindras från att bli rehabiliteringspersonal.

Attityder till funktionshindrade personer och sexualitet

Ett särskilt svårt område när det gäller bemötande är inställningen till funktionshindrade personers sexualitet och samliv. Utan en känslomässig bearbetning av egna attityder och utan ett tryggt och naturligt förhållande till egna sexuella känslor och erfarenheter blir det svårt att acceptera mångfalden av sexuella uttryckssätt.

I olika studier som har gjorts om personalens attityder till sexuella relationer bland utvecklingsstörda har man funnit en osäkerhet och bristande kunskap om vad som utmärker ett bra förhållningssätt. En studie som genomfördes på 70-talet vid en institution för utvecklingsstörda visade att personalen generellt sett hade en positiv inställning till sexuella relationer bland utvecklingsstörda och att blanda män och kvinnor i boendet. Bland personalen var yngre, män, korttidsanställda, högutbildade och de som inte tillhörde den vårdande personalen mer positiva än andra. I en jämförande studier samlades data in från Holland och USA, för att se om de positiva attityderna berodde på ett liberalt synsätt på sexualitet i Sverige. Resultatet visade att varje institution hade sin egen policy och utvecklade sitt eget speciella attitydmönster för hur personalen reagerade inför olika sexuella företeelser.

I en undersökning lyfts fram det bemötande barn med funktionshinder tidigt får som sexuella varelser. Processen inleds redan när barnet som nyfött betraktas som ett *funktionshindrat barn* och inte som en *pojke eller flicka med funktionshinder*. Eftersom den vårdapparat barnet sedan kommer i kontakt med i huvudsak är en sjukvårdsapparat kommer sexuella behov i bakgrunden och intresset fokuseras på själva skadan. Barnets egenskap av att vara "handikappat" förstärks och bekräftas. En annan forskare drar slutsatsen att det största hotet mot funktionshindrade människors möjligheter att uttrycka sig sexuellt är inte skadan eller funktionshindret utan personal och fackmän, vilka hyser en rädsla för att hamna i obehagliga situationer.

Bemötande av anhöriga

Det har inte forskats särskilt mycket kring bemötandet av anhöriga. I Socialstyrelsens slutrapport om handikappreformen refereras en studie om familjers upplevelse av bemötande när de fått ett barn med Downs Syndrom. Genomgående är att svenska föräldrar är mer missnöjda med bemötandet från samhällets olika instanser än föräldrar i andra nordiska länder. Det gäller i hög grad det första mötet i samband med att barnet fått sin diagnos. Kännetecknande för dåligt bemötande är, framhåller anhöriga, känslan av att alltid vara ifrågasatt och ständigt behöva bevisa att ens behov är stort. Dessa förhållanden kan inte förändras genom lagstiftning, det krävs också en attitydförändring.

Om integrering

Begreppen integrering och normalisering myntades i slutet av 1960-talet i Skandinavien och kom att bli ledstjärnor både i anhörigas och professionellas arbete för att förbättra livsvillkoren för funktionshindrade. Innebörden i integrationsbegreppet har tolkats olika av olika forskare, men ett vanligt sätt är att tala om olika former av integrering t ex *lokal integrering*, *funktionell integrering* och *social integrering*.

Med lokal integrering menas att personer med funktionshinder bor i samma hus eller område eller går i samma skola som andra. Den funktionella integreringen innebär att man använder sig av samma affärer och kommunikationsmedel och den sociala integreringen består i att personer med funktionshinder accepteras och bemöts på samma sätt som andra. Bemötandet blir enligt detta synsätt ett tecken på om personer med funktionshinder är socialt integrerade i samhället. Numera håller begrepp som integrering och normalisering på att utmönstras och ersättas av begrepp som jämlikhet och delaktighet.

Barns attityder

En vanlig uppfattning har varit att barn får sina attityder från vuxna, men forskning har visat att barns attityder och värderingar i hög grad uppkommer genom samspel med andra barn. Negativa attityder gentemot personer med funktionshinder formas i åldern mellan fem och sex år, men forskning har också visat att om kontakter med utvecklingsstörda föregås av saklig information kan positiva attityder utvecklas

Då utvecklingsstörda barn får leva som andra ute i samhället leder inte detta självklart och automatiskt till att de uppfattas som en naturlig del av miljön. Redan i förskoleåldern blir de isolerade från andra barn som visar en negativ attityd. Den mest förödande effekten av det negativa bemötandet är att de utvecklar en svag och negativ identitet när de riskerar att ställas utanför den sociala gemenskapen och bli betraktade som avvikare. Avvikande beteende hos utvecklingsstörda barn har inte med själva funktionshindret att göra, utan snarare med upplevelser av negativt bemötande.

Lärares attityder

Forskarna betraktar lärarnas attityder gentemot barn med funktionshinder som den kritiska faktorn för om integrationen skall lyckas eller ej. I Sverige finns mer än tjugo års erfarenheter av integrerade klasser och också flera studier av inställningen till detta. Man kan konstatera att erfarenheter av integrerade klasser har lett till en förändring i positiv riktning både hos allmänheten och de professionella. Majoriteten av lärare är för en integration av funktionshindrade barn, men

lärarna uttrycker starka betänkligheter när de funktionshindrade barnens behov överstiger de ekonomiska och personella resurserna.

Möjligheterna till integration i vanliga klasser bedöms också olika för olika funktionshinder. Situationen bedöms vara mest gynnsam för barn med rörelsehinder och för barn med måttlig syn eller hörselskada. Svårigheterna tycktes större för döva, blinda och gravt utvecklingsstörda barn. Ett annat hinder har samband med lärarnas utbildning och erfarenheter av att arbeta med funktionshindrade barn. En ökad kunskap i specialundervisning och erfarenhet av arbete med funktionshindrade elever är väsentliga faktorer för att åstadkomma mer positiva attityder.

Grannars attityder och bemötande

En undersökning av attityderna till samtliga gruppboheter i Sverige visar att 13 % av de omkringboende är negativa. Även om det inte finns en stark öppen eller direkt fientlighet bland svenskar mot att få personer med utvecklingsstörda som grannar, är förutsättningarna för gemenskap och integration dem emellan inte särskilt goda. Hindren för kontakter ligger troligen mera om att inte bli utvald för umgänge och vänskap än om öppen fientlighet.

Resultaten från forskning om grannars attityder till utvecklingsstörda är emellertid motsägelsefulla. Ibland visar forskningen att grannskapen har en positiv attityd och ibland det motsatta. Man är dock ense om att ju positivare personer med utvecklingsstörning bemöts desto lättare går integrationsprocessen. En förklaring till de skiftande resultaten kan vara att negativa attityder inte uttrycks direkt, eftersom den offentliga uppfattningen är att attityder till personer med funktionshinder skall vara positiva eller åtminstone neutrala. Icke desto mindre finns all anledning att tro att negativa attityder existerar.

Den förändring som skett de senaste årtiondena innebär att allmänheten numera allt oftare träffar på personer med utvecklingsstörning på offentliga platser, i affärer, restauranger och teatrar. Faktorer som en förändrad människosyn efter andra världskriget, FN:s arbete med rättighetsförklaringen 1972 om utvecklingsstörda personer har inneburit attitydförändringar, men det har varit lättare att genomföra integrationsprocessen för personer med fysiska funktionshinder än för utvecklingsstörda.

Erfarenheterna av avvecklingen av vårdhemmen för utvecklingsstörda har enligt flera forskare inte lett till större kontakt med grannar och andra. Konflikter med omgivningen, negativa attityder gentemot personer med utvecklingsstörning och personalen anses vara den samlade erfarenheten av vårdhemsavvecklingen. Den fysiska närheten skapar nya former för uteslutning. Det finns dock undersökningar som visar att människor som bor i områden där också personer med utvecklingsstörning bor, har mera positiva attityder än de som bor i områden där det inte finns t ex gruppboheter.

Arbetsgivares attityder

I en kultur där arbetet är en av livets viktigaste aspekter blir möjlighet till anställning ett viktigt tecken på jämlikhet och delaktighet. Många studier är inriktade på arbetsgivares attityder till personer med funktionshinder, men förhållandevis lite forskning har bedrivits om möjligheter till arbete för personer med utvecklingsstörning.

Resultaten från några studier visar att begreppet utvecklingsstörning sällan är rätt tolkad bland arbetsgivare, men alltid sammankopplad med bestämda föreställningar. Personer med utvecklingsstörning förväntas prestera bättre än andra på fyra områden. De ansågs mer tillfredsställda

med sitt arbete, vara mer äkta, arbeta hårdare samt visa större lojalitet än andra. Däremot ansågs de vara mindre bra när det gäller produktivitetsförmåga, övervakning och risk samt förmåga att lära sig. Mindre företag var i en studie mer positiva än större, men i en annan ansågs acceptansen öka i förhållande till företagets storlek. Arbetsgivare utan erfarenhet av att anställa funktionshindrade personer var mer negativa än de med sådan erfarenhet, särskilt när det gäller övervakning och positiv inställning från arbetskamrater.

Det anses att diskriminering av funktionshindrade människor oftast sker på grund av fördomar, som gör att funktionshindret överbetonas. Den största fördomen är att det betyder oförmåga att ha ett funktionshinder, vilket gör att man också antar att det som krävs på många arbeten ofta överstiger funktionshindrade personers förmåga.

Orsaker till negativa attityder och dåligt bemötande

Hinder mot delaktighet och jämlikhet beroende av attityder är osynliga och uppmärksammas inte på samma sätt som fysiska hinder, men kan vara nog så effektiva. Negativt bemötande kan i princip ha två grundläggande orsaker; antingen är det *formella* regelverket inte bra eller också är tjänstemännens eller allmänhetens *informella* agerande och sätt att reagera inte bra.

Enligt Socialstyrelsens slutrapport om handikappreformen är det en femtedel av personer med funktionshinder som i mötet med olika handläggare inte alltid haft en positiv upplevelse. Utöver tjänstemäns bristande kunskaper om både funktionshindret och regelverket uppges den negativa upplevelsen bestå i integritetskränkning och byråkratiskt bemötande.

Klichéartade och segregeringar är vanliga och kan delas in i tre olika grupper:

1. *Kategoriseringsattityder* som leder till att man bortser från de individuella egenskaperna bland medlemmarna i en viss grupp/kategori.
1. *Avpersonifieringsattityder* utgår från uppfattningen att medlemmarna i minoritetsgrupper saknar känslomässiga och moraliska egenskaper som är kännetecknande för personer med inre liv, känslor, önskningar och personliga förmågor.
1. *Nedsättande attityder* kommer från en på förhand bestämd uppfattning om medlemmarna i en minoritetsgrupp, som här personer med funktionshinder.

Det har gjorts försök att identifiera de vanligaste negativa uppfattningar som tillskrivs personer med funktionshinder och dessa är: funktionshindrade personer är sjuka, beroende, bittra, inkompetenta, lättupprörda, asexuella, olycksfåglar och icke-produktiva.

Språkets betydelse

Språket spelar en viktig roll både när det gäller att skapa och återskapa negativa attityder. "Handikappad" används t ex i allmänt språkbruk som en stämpel med vars hjälp människor definitionsmässigt placerar personer med funktionshinder i en underordnad position.

Terminologins betydelse för allmänhetens attityder till personer med utvecklingsstörning har undersökts. Att t ex säga att någon är "obildbar" leder till att personen ifråga ej ges möjlighet till utbildning vilket i sin tur leder till att termen "obildbar" bekräftas. Handikappreformen har därför sedan 1970-talet målmedvetet arbetat på att förändra terminologin.

Förändringar i terminologin kan ses som en effekt av den nya pedagogik som utvecklades för att undervisa personer med funktionshinder. Beteckningar som "idiot", "sinnesslö", "lytt", "abnorm", "invalid", "vanför" etc. var kopplade till antingen personens bristande arbetsförmåga eller att tillgodogöra sig undervisning. Döva barn hänfördes t ex från 1800-talets senare del till kategorin "abnorma" och eventuell undervisning benämndes "abnormundervisning" vilken bedrevs i "abnormskolor" av "abnormlärare". Det dröjde ända till 1954 innan begreppet abnormskola ersattes av specialskola.

Handikappbegreppet kan spåras till att vara samtida med välfärdsstatens uppkomst och man började använda begreppet i officiella svenska sammanhang på 1950-talet. Handikappbegreppet kom att ersätta "vanför" och "invalid" inom socialförsäkringssystemet och innebar bl a en ny förståelse för handikappets karaktär. Sedan 1980-talet används termer som klagör att handikappet uppstår i relationen mellan personer med funktionshinder och samhället. Därmed har betoningen förskjutits från en individualistisk medicinsk fråga till en förståelse av handikapp som en medborgarrättsfråga.

En brittisk undersökning ställer frågan om nya termer kan leda till förändringar i attityder. Några större förändringar kan inte konstateras. Myter och fördomar lever fortfarande kvar, de språkliga förändringarna till trots.

Personer med funktionshinder och massmedia.

I översikten refereras endast till brittiska och amerikanska undersökningar inom detta område och man har där undersökt hur personer med funktionshinder framställs i TV och film. Man konstaterar där att rollen som funktionshindrad oftast innebär en negativ beskrivning. En person med funktionshinder framställs som ett objekt för medlidande eller barmhärtighet, som ett objekt att bli förvånad över eller som en tragisk figur beroende på funktionshindret.

TV-programmen framställer funktionshindret snarare än personen som råkar ha ett funktionshinder och kännetecknas av stereotypier. Det är i och för sig välkommet att funktionshindrade karaktärer finns med i filmer och TV-program, men attityderna gentemot funktionshindrade gestalter skiljer sig markant från andra medverkande. De har oftast en lägre status och det är mindre sannolikt att de har rollen av tjänstemän eller professionella och mer sannolikt att de är t ex arbetslösa.

De flesta ser handikapp som en medicinsk företeelse och som ett personligt problem, som man måste övervinna. Handikappfrågan tycks vara förvisad till historier om hur man skall "övervinna" eller "besegra" funktionshindret och hur en-på-miljonen har lyckats "bota" sitt funktionshinder.

Ångest och rädsla

Många har beskrivit attityder till funktionshindrade personer som en fråga om förnekelse och rädsla. Många som plötsligt möter en person med funktionshinder reagerar med olust och avståndstagande och det man egentligen fruktar vid mötet är att man också kan drabbas.

En undersökning menar att attityder utvecklas av olika skäl och urskiljer fyra olika funktioner som attityder uppfyller :

1. Attityder syftar till att få högsta möjliga uppskattning/belöning från omvärlden och minsta möjliga kritik/straff

1. Attityder skänker tillfredsställelse när de stämmer överens med personens egna värderingar
1. Attityder hjälper en person att i en komplex värld klara ut sin egen världsbild
1. Attityder skyddar personen från att erkänna obehagliga och grundläggande sanningar om sig själv och världen utanför

Det anses viktigt att kunna urskilja och lära känna de funktioner attitydskapandet har för att det ska vara möjligt att ändra på attityder. Forskning om attitydförändring handlar oftast antingen om effekter av ökade kontakter/ökad interaktion med funktionshindrade personer, eller om ökad information och man har funnit för att få effekter som pekar i positiv riktning måste de två strategierna kombineras. Varken ökade kontakter eller ökad information tycks var för sig ge varaktiga attitydförändringar.

En jämförande studie mellan 1975 och 1988 när det gäller attityder till personer med utvecklingsstörning visar på en ökad medvetenhet bland allmänheten. Förändringar i lagstiftning, utbildningsmetoder och ökad integration tycks ha givit positiva resultat. De mest varaktiga resultaten anses uppstå om kontakterna sker i samband med meningsfulla aktiviteter där den funktionshindrade personen har rollen som medarbetare.

Betydelsen av funktionshindrade personers egen inställning till funktionshinder

En vanlig föreställning är att personer med funktionshinder ständigt hyser en bitterhet över att de drabbats av ett funktionshinder. Enligt de studier som finns om hur människor med fysiska funktionshinder uppfattar sina liv tycks inga skillnader föreligga när det gäller tillfredsställelse, frustration eller glädje. Den enda skillnaden som dessa studier pekar ut är värderingen av svårigheter i livet. Människor med funktionshinder bedömde sina liv som svårare än andras och att det sannolikt kommer att fortsätta att vara så.

En forskare menar att personer med funktionshinder till viss del själva bidrar till att andra undviker dem genom att de uppvisar en känsla av underlägsenhet och dåligt självförtroende. Man drar sig undan för att slippa det negativa bemötande som man förväntar sig.

Oberoende av politiska och ekonomiska beslut kring handikappfrågor är det vars och ens attityder och faktiska bemötande i det dagliga umgänget som i hög grad kommer att prägla funktionshindrade personers självuppfattning. Det är i det dagliga samspelet som deras liv formas.

Slutord

Dimitris Michailakis avslutar sin kunskapsöversikt över nyare forskning kring attityder och bemötande med några personliga reflexioner och börjar med att ställa frågan varifrån människor får sin föreställningar om personer med funktionshinder.

Det s.k. "eländesperspektivet" har länge spelat en stor roll och funktionshinder har ofta förknippats med negativa följder som beroende, hjälplöshet och ensamhet. Medierna har naturligtvis stor betydelse, men forskningsöversikten visar att också vetenskapliga arbeten, litteratur av olika slag och kontakter eller avsaknaden av kontakter med personer med funktionshinder spelar in.

Genom lagar, förordningar, handlingsprogram och handikappprogram har de officiella målen om jämlikhet och deltagande lagts fast. Ändå finns det i ett stort antal forskningsresultat som tyder

på att det finns stora skillnader mellan funktionshindrade personers rättmätiga förväntningar och den verklighet de möter i kontakten med myndigheter, sjukvård, skola eller barnomsorg. Klagomålen om dåligt bemötande är utifrån detta förstaeliga.

De slutsatser som kan dras av en genomgång av de senaste 20-25 årens forskningsresultat är att bemötandet i grunden är en fråga om människosyn; att förändringar i bemötandet kan konstateras genom tiden och att dessa sammanfaller med andra förändringar i samhället t ex i språkbruk, utbildningssystem, samhällsekonomin och lagstiftning. Kraven på lika behandling och icke-diskriminerande bemötande utgör ett led i de sociala rättigheternas allmänna utvidgning.

Dimitris Michailakis menar att inom forskningen är det fortfarande det medicinska perspektivet som dominerar. Trots att lika-rättighets-tänkande är väl etablerat inom handikapprörelsen har inte forskningen följt med under de senaste decennierna. Handikappforskningen utgör ett lågprioriterat område och det finns t ex mycket lite forskning om vilket bemötande personer med funktionshinder får i kontakter med myndigheter i dagens Sverige. Ett positivt inslag är emellertid det växande antalet forskare som själva har ett funktionshinder och dessa anlägger ofta ett radikalt perspektiv.

Det finns en rad andra frågor som inte besvaras i dagens forskning. Vilket bemötande får t ex föräldrar till barn med funktionshinder och föräldrar som själva har ett funktionshinder? Hur förhåller det sig i praktiken med funktionshindrade personers rätt att bilda familj? Hur är skolsituationen för elever med funktionshinder och i vilken utsträckning får dessa elever en utbildning som är likvärdig med andra elever? Hur förhåller det sig med bilden som tecknas av personer med funktionshinder i svenska massmedia och filmer? Hur skildras barn med funktionshinder i svenska barnböcker? Finns det något samband mellan social och ekonomisk status och attityder till funktionshindrade personer? Listan kan göras längre.

Ett utmärkande drag i många studier är att det finns ett engagemang på principiell nivå, ett slags lika-rättighetsresonemang och påstådd positiv inställning, men ett motstånd att i ens eget liv som arbetsgivare, granne, lärare gå in i relationer med en person med funktionshinder. Någonstans finns en osynlig barriär av negativa attityder.

En del av denna barriär består i de mycket starka värderingar som präglar vårt samhälle; människor med funktionshinder passar inte in i bilden. Människors föreställningar om funktionshindrade personers förmåga på t ex arbetsmarknaden behöver heller aldrig korrigeras eftersom man så sällan kommer i kontakt med dem.

Det stora problemet är att det så sällan finns en person bakom en fördom. Fördomen rör en grupp, en kategori, som grundar sig på en flyktig iakttagelse, en artikel i en tidning (t ex kopplingen mellan brott och psykiska funktionshinder), en fantasi tillämpad på en kategori (blunda och tänka att man inte kan se), en film etc. Det måste därför skapas förutsättningar för personer med funktionshinder att komma in som arbetskamrater, skolkamrater, grannar. Först då kan verkligheten korrigeras de i förväg skapade föreställningarna och klichéartade uppfattningarna.

Till slut - vad är ett gott bemötande? Det handlar om medborgarrätt. Personer med funktionshinder får inte längre förvägras rätten att bli fullvärdiga medborgare med samma rättigheter och skyldigheter som andra medborgare. En förutsättning för detta är emellertid att samhället tar konsekvenserna av detta synsätt och vidtar åtgärder som kompenserar funktionshindret.

